

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2026 Sayı: 6



Yayın Tarihi: 15.04.2026

Geliş Tarihi : 14.11.2025

Kabul Tarihi: 10.03.2026

Year: 2026 Issue: 6

Arap Atasözlerinde Yöntemsel Dönüşüm: Klasik Telif Geleneğinden Akademik Yaklaşım

Methodological Transformation in Arabic Proverbs: From the Classical Authorship Tradition to the Academic Approach

Yusuf Akbay

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Arapça),
Öğrenci,
ysfakbay72@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-0078-0222>

Atıf/Citation

Akbay, Yusuf. "Arap Atasözlerinde Yöntemsel Dönüşüm: Klasik Telif
Geleneğinden Akademik Yaklaşım". *Nous Academy Journal* 6 (2026), 78-90.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17658006>

CC BY-NC 4.0



Bu makale Creative Commons Attribution-
NonCommercial License altında
lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial
License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile
taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by
iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından
incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın
sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two
referees. Violations of publication ethics are the
responsibility of the author(s).



Öz

Arap atasözleri, Arap kültürünün düşünsel derinliğini, dil estetiğini ve toplumsal bilincini yansıtan en önemli sözlü miraslardan biridir. Bu çalışma, Arap atasözleri üzerine yapılan telif faaliyetlerini tarihsel ve yöntemsel bir perspektifle ele alarak klasik dönemden modern döneme kadar uzanan gelişim ve dönüşümü incelemektedir. Araştırmada betimsel ve analitik yöntem kullanılmış, atasözleri alanında öne çıkan yaklaşık otuz temel eser değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda Arap atasözlerinin telif tarihinde üç ana aşama tespit edilmiştir. İlk aşamada dilin korunması ve sözlü mirasın kayıt altına alınması amaçlanırken, sonraki aşamalarda atasözleri ahlak, kültür ve belagat yönleriyle ele alınmıştır. Modern dönemde ise atasözleri, sosyal bilimlerin ve edebiyat araştırmalarının ortak inceleme alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu çalışma, Arap atasözleri literatürünü tarihsel süreklilik içinde ele alarak klasik rivayet geleneğinden modern akademik yaklaşıma uzanan yöntemsel dönüşümü ortaya koyması bakımından özgün bir değerlendirme sunmaktadır. Elde edilen bulgular, atasözlerinin yalnızca sözlü kültürün bir ürünü olmadığını, aynı zamanda Arap dilinin ifade gücünü, kültürel hafızasını ve düşünsel sürekliliğini yansıtan disiplinler arası bir araştırma alanı hâline geldiğini göstermektedir. Böylece Arap atasözleri, sadece geçmişten aktarılan bir sözlü miras değil, aynı zamanda Arap düşüncesinin gelişimini anlamaya imkân veren dinamik bir kültürel ve akademik kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belagati, Arap atasözleri, Telif geleneği, Arap kültürü, Yöntemsel dönüşüm

Abstract

Arabic proverbs constitute one of the most significant forms of oral heritage reflecting the intellectual depth, linguistic aesthetics, and social consciousness of Arab culture. This study examines the works written on Arabic proverbs from a historical and methodological perspective, analyzing their development and transformation from the classical period to the modern era. A descriptive and analytical approach has been employed, and approximately thirty major works in the field of Arabic proverbs have been examined. The study identifies three main stages in the history of Arabic proverb compilation. In the first stage, the primary aim was the preservation of the language and the recording of oral heritage, whereas in the following stages proverbs were addressed in terms of morality, culture, and rhetoric. In the modern period, proverbs have become a shared field of study for both the social sciences and literary research. This study offers an original evaluation by examining the literature on Arabic proverbs within a framework of historical continuity and by revealing the methodological transformation from the classical tradition of transmission to the modern academic approach. The findings demonstrate that proverbs are not merely products of oral culture but also constitute an interdisciplinary field of research reflecting the expressive power of the Arabic language, cultural memory, and intellectual continuity. Thus, Arabic proverbs can be considered not only a form of inherited oral heritage but also a dynamic cultural and academic source that contributes to understanding the development of Arab thought.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Arabic proverbs, Authorship tradition, Arab culture, Methodological transformation

Giriş

Arap atasözleri, Arap dilinin tarih boyunca geliştirdiği en özgün ve en yoğun anlam taşıyan ifade biçimlerinden biridir. Bu sözler, yalnızca dilsel inceliğin bir sonucu değil, aynı zamanda Arap toplumunun zihinsel yapısını, kültürel yönelimlerini ve kolektif değer dünyasını yansıtan çok katmanlı bir kültür ürünüdür. Sözlü kültür ortamında doğan atasözleri, kısa olmalarına rağmen derin anlamlar taşıyan yapıları ile insanların yaşam tecrübelerini, gözlemlerini ve hikmetli düşüncelerini kuşaktan kuşağa aktarmanın en etkili yollarından biri hâline gelmiştir. Bu yönüyle atasözleri, halk kültürünün taşıyıcısı olmanın ötesinde, zamanla Arap edebiyatının, belagatının ve düşünce tarihinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, bir anlamda kültürel hafızayı sistemli biçimde muhafaza eden sözlü bir arşiv görevi üstlenmiştir.¹

Arap dili ve belagatı tarihinde atasözleri, erken dönemden itibaren üzerinde özenle durulan bir konu olmuş, dil bilginleri, edipler, tarihçiler ve ahlâk yazarları tarafından titizlikle toplanmış, sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Özellikle Hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıldan itibaren dilin saf hâlini tespit etmeye çalışan âlimler, bedevî kabileler arasında dolaşarak duydukları atasözlerini kaydetmiş ve bu sözleri doğru bağlamlarıyla birlikte aktarmaya büyük önem vermiştir. El-Asmaî (ö. 216/831), İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/845) ve Muerric es-Sedûsî (ö. 195/810) gibi erken dönem müelliflerinin eserlerinde atasözleri, dilin özgünlüğünü koruma, farklı kabile lehçelerini tespit etme ve Arap söz varlığını belgeleme amacıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde atasözleri, sadece folklorik unsurlar olarak değil, Arapçanın sahih kullanımını yansıtan “dil şahitleri” olarak kabul edilmiştir.²

Daha sonraki yüzyıllarda Ebu Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005), Se‘âlibî (ö. 429/1038) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi âlimler, önceki derlemelerde bir araya getirilen sözlü mirası daha sistemli bir yapıya kavuşturmuşlardır. Bu dönem telif geleneği, atasözlerini yalnızca toplamakla kalmamış, onları anlam, tema, kullanım amacı ve dili yapı bakımından tasnif eden daha gelişmiş bir analitik çalışmaya dönüştürmüştür. Böylece rivayet merkezli derleme dönemi, zamanla belagat merkezli inceleme dönemine evrilmiş ve atasözleri hem bir sözlü kültür unsuru hem de üzerinde şerhler yapılan, belagî açıdan incelenen bir metin türü hâline gelmiştir. Bu süreç, Arap kültüründe atasözlerinin artık yalnızca bir aktarım malzemesi değil, aynı zamanda çözümleme gerektiren edebî bir yapı olarak kabul edildiğini göstermektedir.³

Modern döneme gelindiğinde Arap atasözleri, artık sadece edebî bir malzeme olmaktan çıkmış; dilbilim, kültürel antropoloji, folklor araştırmaları, sosyoloji, psikoloji ve düşünce tarihi gibi disiplinlerin de ilgi alanına girmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren yapılan çalışmalar, atasözlerini toplumların zihniyet yapısını açıklamak için kullanılan analitik bir araç hâline getirmiştir. Bu dönemde Muhammed Abdülmün‘im Hıfâcî (1915–1978), Abdülhamîd Yûnus ve Muhammed Receb el-Beyûmî gibi araştırmacılar, Arap atasözlerinin hem kültürel hem de edebî boyutlarını inceleyerek bu alanda yeni bir metodolojik yaklaşımın öncülüğünü yapmışlardır. Modern araştırmalar, atasözlerini yalnızca edebî bir gelenek olarak değil, aynı

¹ Muhammed Abdülmün‘im Hıfâcî, *Fi'l-emsâl el-arabiyye* (Kahire: Dârü'l-Ma‘ârif, 1954), 5.

² Abdülmelik b. Kurayb el-Asmaî, *el-Emsâl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 7; İbn Sellâm el-Cumahî, *el-Emsâl* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1985), 10.

³ Ebu Hilâl el-Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, haz. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1968), 1/9; Abdülmelik b. Muhammed es-Se‘âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl* (Beyrut: Dâr Sâdır, 1995), 12.

zamanda toplumların davranış kalıplarını açıklayan bir sosyo-kültürel veri olarak değerlendirmiş ve böylece klasik literatür ile modern sosyal bilimler arasında yeni bir köprü kurulmuştur.⁴

Türkiye’de de Arap atasözleri üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda Prof. Dr. İnci Koçak, Prof. Dr. Ramazan Kazan, Prof. Dr. Erdiñ Doğru ve Doç. Dr. Mahmud Kaddum gibi araştırmacılar, Arap atasözlerini farklı yönleriyle ele alan önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Söz konusu araştırmalar genellikle atasözlerinin dilsel özellikleri, anlam dünyası, kültürel arka planı ve edebî kullanım biçimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmaların büyük ölçüde atasözlerinin içerik analizi, dilsel yapısı ve kültürel bağlamı üzerine odaklandığı görülmektedir.

Bu makale ise söz konusu literatürden farklı olarak Arap atasözleri üzerine yazılan eserleri tarihsel bir perspektifle ele almakta ve atasözleri literatürünün klasik rivayet geleneğinden modern akademik yaklaşıma kadar geçirdiği yöntemsel dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, atasözlerini doğrudan içerik veya anlam açısından incelemekten ziyade, atasözleri üzerine yapılan telif faaliyetlerinin gelişim sürecini ve kullanılan yöntemleri analiz ederek literatüre yöntemsel ve tarihsel bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Bu makalenin çıkış sorusu da tam olarak buradan doğmaktadır: Arap atasözleri üzerine yapılan çalışmalar, klasik dönemden modern akademik yaklaşıma kadar hangi aşamalardan geçmiştir? Telif yöntemleri zamanla nasıl değişmiştir? Müelliflerin atasözüne bakışları hangi ölçütlere göre farklılaşmış, hangi noktalarda süreklilik göstermiştir? Ve nihayet, bu dönüşüm Arap dilinin ifade gücüne, belagat teorisine ve kültürel düşünce yapısına nasıl bir katkı sunmuştur? Bu sorulara cevap arayan çalışma, atasözleri literatürünün bütüncül bir değerlendirmesini yapmakta ve böylece hem klasik hem de modern dönemde ortaya çıkan telif faaliyetlerini karşılaştırmalı biçimde ele almaktadır.

Çalışma, atasözlerinin telif tarihini rivayet merkezli erken dönem, tasnif ve belagat dönemi ve nihayet analitik-akademik yaklaşımın öne çıktığı modern dönem olmak üzere üç temel eksen üzerinden ele almaktadır. Bu üçlü yapı hem yöntemsel hem tematik hem de tarihî açıdan Arap atasözleri literatürünün gelişim çizgisini açıklamaya imkân tanımaktadır. Araştırmanın temel amacı, klasik eserlerle modern araştırmalar arasındaki sürekliliği ve farklılaşmayı ortaya koymak; Arap atasözlerinin hem sözlü kültürün hem de yazılı bilimsel geleneğin bir parçası olduğunu göstererek alana bütüncül bir analiz sunmaktır.

Yöntem olarak betimsel ve analitik yaklaşımlar bir arada kullanılmış; atasözleri alanında öne çıkan yaklaşık otuz eser kronolojik, tematik ve yöntemsel açıdan karşılaştırılmıştır. Araştırma sırasında müelliflerin kullandıkları kaynaklar, düzen ve sınıflandırma biçimleri, açıklama yöntemleri, edebî ve dilsel tercihleri ile amaçları değerlendirilmiş, her dönemin telif anlayışına özgü temel karakteristikler tespit edilmiştir. Bu çerçevede çalışma, Arap atasözleri literatürünün gelişim çizgisini bütüncül biçimde inceleyerek klasik telif geleneğinden modern akademik anlayışa uzanan yöntembilimsel dönüşümü sistematik bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Arap Atasözlerinin Düşünsel ve Belagî Boyutu

Arap atasözleri, Arap kültür tarihinde yalnızca kısa ve veciz ifadeler olarak değil, toplumsal hafızayı, zihinsel eğilimleri, tarihî tecrübeleri ve estetik beğeniye yansıtan bütüncül bir düşünce

⁴ Abdülhamîd Yûnus, *Mawsû'atu emsâli'l-arab* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1972), 1/6.

alanı olarak var olmuştur. Arap toplumunun çok eski dönemlerden itibaren geliştirdiği söz söyleme geleneği, bilgeliği ve gözleme dayalı pratik yaşam tecrübesi, atasözlerinde yoğunlaşmış ve böylece hem günlük hayatın akışında hem de edebî ifade biçimlerinde temel bir araç hâline gelmiştir. Atasözleri bir taraftan bireyin hayatına dair kısa ve pratik bir rehber niteliği taşıırken, öte yandan toplumun kolektif bilinçaltını, değerler dünyasını ve kültürel kodlarını belli kalıplar içinde sonraki kuşaklara aktaran bir hafıza mekanizması işlevi görmüştür.⁵

Arap toplumunda sözlü kültürün güçlü bir geleneğe sahip olması, atasözlerinin yalnızca bir edebî tür değil, aynı zamanda toplumsal iletişimin yaygın biçimde kullanılan en etkili araçlarından biri olmasını sağlamıştır. Cahiliye döneminden itibaren Arap kabilelerinin söz söyleme becerisine verdiği önem, sadece şiirde değil, özlü sözlerde ve darb-ı mesele dönüşen ifadelerde de kendini göstermiştir. Arapların zihinsel yapısında kısa ve nüfuz edici ifadelerin ayrı bir değeri bulunur. Bu sebeple “hikmet” ve “mesel” türü sözler, yalnızca iletişim aracı değil aynı zamanda hayatın anlamlandırılmasına katkı sunan bir düşünce yöntemi olarak görülmüştür.⁶

Arap atasözlerinin düşünsel boyutunu anlamak için bu sözlerin ortaya çıktığı sosyo-kültürel ortamı dikkate almak gerekir. Çöl şartlarının sertliği, kabile yaşamının dinamikleri, geçim tarzı, savaş-barış ilişkileri ve günlük hayatta karşılaşılan güçlükler, Arap düşüncesinin özlü ve çarpıcı sözlerle ifade edilmesini kolaylaştırmıştır. Örneğin sabır, cömertlik, cesaret, sadakat, misafirperverlik, kabile dayanışması gibi değerler, atasözlerinin temel temalarını oluşturmuş, bu değerler Arap toplumunun tarihsel zihniyetini belirleyen temel unsurlar olarak atasözlerine yansımıştır.⁷

Arap atasözlerinin belagî yönüne gelince, bu sözlerin çoğunda Arap dilinin en karakteristik özellikleri olan teşbih, mecaz, istiare ve temsil gibi sanatlara sıkça başvurulduğu görülür. Atasözlerinin etkili olmasının en önemli nedeni, soyut anlamları somut bir görüntüye dönüştürme kabiliyetidir. “يداك أوكتا وفوك نفخ” (ellerin bağladı, ağzın üfledi) gibi bir atasözü, insanın kendi hatasının sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini mecazi bir görüntü üzerinden anlatır. Bu örnekte hem görsel bir sahne oluşturulmuş hem de psikolojik bir gerçeklik birkaç kelimeyle ifade edilmiştir. Arap belagatinde temsilî anlatımın güçlü bir yeri vardır ve atasözleri de temsil sanatının en yoğun kullanıldığı metinlerdendir.⁸

Örneğin erken dönem kaynaklarında sıkça aktarılan “على أهلها جنت براقش” (Beraqış kendi kavminin felaketine sebep oldu) atasözü, bir kişinin kendi davranışıyla topluluğuna zarar vermesini ifade eden çarpıcı bir örnek olarak nakledilmiştir. Rivayet geleneğine ait eserlerde bu tür atasözleri çoğunlukla ortaya çıktıkları olayın hikâyesiyle birlikte aktarılmış ve böylece sözün bağlamı korunmaya çalışılmıştır. Bu durum, erken dönem müelliflerinin atasözlerini esas olarak bir rivayet malzemesi ve dilsel şahit olarak ele aldıklarını göstermektedir.⁹

Orta dönemde ise atasözlerinin yalnızca aktarılmasıyla yetinilmemiş, aynı zamanda belirli temalar altında tasnif edilmesi ve açıklanması yoluna gidilmiştir. Örneğin “في التائي السلامة وفي العجلة الندامة” (tedbir ve temkin selamet getirir, acele ise pişmanlık doğurur) gibi atasözleri sabır ve

⁵ Hıfâcî, *Fi'l-emsâli'l-arabiyye*, 7.

⁶ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/5; Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1968), 1/55.

⁷ Mecdüddin Muhammed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1983), 1/10.

⁸ Se'âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl*, 10.

⁹ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/154.

ihtiyat teması altında değerlendirilmiş;¹⁰ benzer şekilde “رب أخ لك لم تلده أمك” (annenin doğurmadığı nice kardeş vardır) sözü dostluk ve toplumsal dayanışma başlıkları altında ele alınmıştır. Bu tür örnekler, orta dönem müelliflerinin atasözlerini ahlâkî ve toplumsal temalar etrafında sistematik biçimde sınıflandırdığını göstermektedir.¹¹

Modern dönemde ise atasözleri yalnızca tematik olarak sınıflandırılan sözler olmaktan çıkmış, aynı zamanda toplumun zihniyetini ve kültürel kodlarını anlamaya yönelik analitik bir malzeme olarak incelenmiştir. Yorumlarda “ما تدين تدان” (nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün) atasözü modern araştırmalarda toplumsal adalet anlayışını ve karşılıklılık ilkesini yansıtan bir kültürel değer olarak yorumlanmıştır.¹² Benzer şekilde “الصديق وقت الضيق” (gerçek dost zor zamanda belli olur) sözü, modern sosyolojik yorumlarda toplumsal dayanışma ve güven ilişkilerinin bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu tür analizler, modern dönemde atasözlerinin yalnızca dilsel veya edebî bir unsur olarak değil, aynı zamanda toplumun psikolojik ve kültürel yapısını yansıtan göstergeler olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.¹³

Arap atasözlerinde estetik yapı sadece sözün kısılalığından değil, aynı zamanda ritmik uyumdan ve fonetik dengeden de kaynaklanır. Pek çok atasözü ses tekrarları, ölçüsel uyumlar veya karşıtlık ilişkileri üzerine kuruludur. Bu ritmik özellik, atasözlerinin hafızaya kolay yerleşmesini sağlamış ve sözlü kültürün dinamizmi içinde dolaşımını hızlandırmıştır. Atasözlerinin kalıcılığı, büyük ölçüde bu fonetik ve ritmik yapıya bağlıdır.¹⁴

Dinî ve ahlâkî açıdan da Arap atasözleri, kutsal metinlerin dilinden beslenen bir estetiğe sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan “Allah göklerin ve yerin nurudur.”¹⁵ ifadesi hem bir inanç ilkesini hem de bir edebî mecazı temsil eder. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in “Müminler birbirlerini sevmekte, merhamet etmekte ve korumakta bir vücut gibidir.”¹⁶ hadisi, soyut bir ahlaki değeri somut bir benzetmeyle açıklar. Bu örnekler, atasözlerinin Arap belagat geleneğinde vahiy dilinin etkisini sürdürdüğünü ve dinî-ahlâkî mesajları sanatsal bir üslup içinde sunduğunu ortaya koyar.

Arap atasözlerinin düşünsel yönü sadece ahlâkî ve sosyal değerleri yansıtmakla sınırlı değildir aynı zamanda toplumun psikolojik eğilimlerini de ortaya koyar. İnsan karakterine ilişkin gözlemler, atasözlerinde son derece çarpıcı ifadeler hâline gelmiştir. Cimrilik, kibir, alçakgönüllülük, sabır, acelecilik, ihtiyat gibi davranış biçimleri, atasözlerinin en çok işlenen konuları arasındadır. Bu yönüyle atasözleri, Arap toplumunun insan doğasına ilişkin algısını, davranışa dair beklentilerini ve toplumsal normlarını açıkça ifade eder. Atasözleri aracılığıyla toplum, bireylerin hangi davranışları onayladığını, hangilerini ayıpladığını belirgin biçimde ortaya koymuştur.¹⁷

Bunun yanında Arap atasözleri, estetik bir haz uyandırma gücüyle de edebî değer taşır. Şairler ve hatipler, sözlerinin etkisini artırmak için atasözlerinden yararlanmış; böylece atasözleri hem halk edebiyatının hem de elit edebiyatın beslediği ortak bir kaynak hâline gelmiştir. Bir hitabede veya

¹⁰ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Müstaqsâ fi'emsâli'l-'arab*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa, 1987), 2/93.

¹¹ Se'âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl*, 112.

¹² Hıfâcî, *Fi'l-emsâli'l-'arabiyye*, 78.

¹³ Yûnus, *Mawsû'atu emsâli'l-'arab*, 2/215.

¹⁴ Yûnus, *Mawsû'atu emsâli'l-'arab*, 1/9.

¹⁵ Nûr, 24/35.

¹⁶ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, “Kitâbü'l-Edeb,” *el-Câmi'u's-sahîh*, no. 6011.

¹⁷ Hıfâcî, *Fi'l-emsâli'l-'arabiyye*, 63.

şiiirde kullanılan atasözü, yalnızca bir alıntı değil, aynı zamanda kültürel bağ kurma aracıdır. Çünkü atasözü, dinleyicinin belleğinde yıllardır yaşayan bir ifadeyi çağırır ve böylece sözün etkisi katlanır.¹⁸

Atasözlerinin düşünsel boyutu aynı zamanda felsefi bir nitelik de taşır. Zamanın geçiciliği, hayatın değişkenliği, insan ilişkilerinin karmaşıklığı gibi konular, atasözlerinde kısa ama derin ifadelerle aktarılmıştır. Bu yönüyle Arap atasözleri, yalnızca günlük hayatın pratik zekâ ürünleri değil, aynı zamanda hayatın anlamına dair kadim bir düşünce geleneğinin yansımalarıdır.¹⁹

Sonuç olarak Arap atasözleri; dil, düşünce, kültür ve estetik arasındaki çok yönlü ilişkinin somut ifadesidir. Onlar sayesinde Arap toplumunun kültürel aklı, tarihsel hafızası ve değer sistemi kısa ve yoğun ifadeler hâline gelmiş, yüzyıllar boyunca korunarak günümüze ulaşmıştır. Bu nedenle atasözlerinin düşünsel ve belagî boyutu bir yandan Arap dilinin en rafine alanlarından birini oluştururken diğer yandan toplumun zihinsel yapısını anlamak için vazgeçilmez bir anahtar niteliği taşır.²⁰

2. Arap Atasözlerinde Telif Geleneğinin Tarihsel Gelişimi

Arap atasözleri üzerine yapılan çalışmalar, tarih boyunca hem biçim hem de içerik bakımından önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Atasözleri başlangıçta yalnızca sözlü kültürün bir parçası olarak rivayet zincirleri içinde yaşamış, anlatıcıların hafızasında korunmuş ve toplumun gündelik tecrübeleriyle yeniden üretilmiştir. Ancak hicrî ikinci yüzyıldan itibaren başlayan yazılı kültürleşme süreciyle birlikte bu sözlü miras, dil bilginlerinin yoğun çabalarıyla kayıt altına alınmış ve böylece atasözleri, sistemli biçimde değerlendirilen edebî ve dilsel bir malzeme hâline gelmiştir. Bu süreç, Arap kültüründe dilin hem kimlik hem de düşünce taşıyıcısı olarak görüldüğünü ve sözlü geleneğin yazılı literatüre nasıl aktarıldığını göstermesi bakımından son derece önemlidir.²¹

Arap atasözlerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, erken dönem çalışmalarının yalnızca rivayet etme ve aktarma amacıyla sınırlı kalmadığı, zamanla açıklama, yorumlama, sınıflandırma ve dilbilimsel çözümleme yöntemlerini de kapsayan çok katmanlı bir literatür ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu literatür, bir yandan Arap kabilelerinin yaşayış biçimlerini, sosyal ilişkilerini ve kültürel değerlerini yansıtırken, diğer yandan Arapçanın gramer ve lehçe özelliklerini belgeleme işlevi görmüştür. Böylece atasözleri hem bir folklor unsuru hem de dil araştırmalarında kullanılan “şahid” niteliğinde metinler olarak iki yönlü bir önem kazanmıştır.²²

2.1. Erken Dönem: Rivayet ve Derleme Geleneği

Arap atasözlerinin yazıya geçirilme süreci, Hicrî ikinci yüzyılda dil bilginleri, edebiyatçılar ve bedevî kültürünü iyi bilen râvilerin sistemli çalışmalarıyla başlamıştır. Bu döneme ait eserler, daha çok sözlü geleneğe dolaşan atasözlerini toplamaya ve bu sözleri doğru bağlamlarıyla aktarmaya odaklanmıştır. Erken dönemin temel amacı, Arapçanın saf hâlini, kabile lehçelerini ve halk arasında kullanılan özgün söyleyiş biçimlerini bozulmadan muhafaza etmektir. Bu nedenle

¹⁸ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 2/14.

¹⁹ Se'âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl*, 32.

²⁰ Muhammed Receb el-Beyûmî, *el-Emsâlü'l-edebiyye el-hadişe* (Kahire: Dârü'l-Fikr, 1967), 45.

²¹ Fethi Hasan, *Arap Dilinde Atasözleri Çalışmaları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 18.

²² Yûnus, *Mawsû'atu emsâli'l-arab*, 1/5.

müellifler, kabileler arasında dolaşmış, yaşlı ravilerden duyduklarını kaydetmiş ve her bir atasözünün söylendiği bağlamı açıklamaya büyük önem vermiştir.²³

Bu dönemin en eski ve güvenilir derlemelerinden biri, el-Asmaî'nin *el-Emsâl* adlı eseridir. El-Asmaî, Arap kabileleri arasındaki sözlü geleneği bizzat yerinde gözlemleyen ve derlemelerini doğrudan yaşayan kaynaklardan aktaran bir âlimdir. Eserde dikkat çeken en önemli özellik, atasözlerinin sadece metin olarak değil, aynı zamanda gramer yapıları, lehçe özellikleri, söyleniş biçimleri ve kullanım bağlarıyla birlikte sunulmuş olmasıdır. El-Asmaî, atasözlerini folklorik bir malzeme olarak değil aksine, Arapçanın doğru kullanımını tespit etmek için kullanılan sahih bir dil verisi olarak değerlendirmiştir.²⁴

Erken dönem literatüründe önemli bir diğer kaynak, İbn Sellâm el-Cumahî'nin *el-Emsâl* adlı eseridir. İbn Sellâm, atasözlerini sadece derlemekle kalmamış, onları Arap şiirinden, hikmet sözlerinden ve günlük konuşmalardan örneklerle desteklemiştir. Böylece atasözlerinin hem dilsel hem de kültürel işlevine dikkat çekmiş, atasözlerini toplumun düşünce dünyasını yansıtan bir "ahlak aynası" olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun eseri, atasözlerinin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda ahlâkî ve sosyolojik bir değer taşıdığını ortaya koyan ilk sistemli girişimlerden biri sayılır.²⁵

Aynı yüzyılda yaşayan Muerric es-Sedûsî de *Kitâbü'l-emsâl* adlı derlemesiyle erken dönem çalışmalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Sedûsî'nin yöntemi, atasözlerini sadece aktarmakla sınırlı değildir. Nitekim o, atasözlerinin hangi sosyal ortamda, hangi olay üzerine ve hangi anlam tonuyla kullanıldığını açıklamaya özen gösterir. Bu durum, atasözlerinin tarihsel ve sosyolojik bağlamını koruyan önemli bir yaklaşım sunar. Bu nedenle Sedûsî'nin çalışması hem dilbilimsel hem de kültürel bir kaynak olarak sonraki dönem müelliflerine zemin hazırlamıştır.²⁶

Erken dönem telif faaliyetlerinin ortak özelliği, atasözlerine bir "rivayet ürünü" olarak yaklaşmalarıdır. Bu eserlerde müelliflerin şerh amacı sınırlıdır ve asıl amaç, dil unsurlarının kaybolmasını engellemek, bedevî kültürünün özgün sözlerini kaydetmek, Arapçanın temel söz varlığını belgelemektir. Ancak bu çabalar, sonraki yüzyıllarda ortaya çıkacak olan sistematik tasnif ve belagat merkezli incelemelerin temelini oluşturmuş ve atasözleri literatürünün gelişiminde ana belirleyici unsur olmuştur.

2.2. Orta Dönem: Sistematik Tasnif ve Belagat Dönemi

Rivayet merkezli erken dönem derlemelerinin ardından Hicrî dördüncü yüzyıldan itibaren Arap atasözleri alanında yeni bir telif anlayışının ortaya çıktığı görülür. Bu dönem, atasözlerinin yalnızca bir araya getirildiği ve bağlarıyla aktarıldığı rivayet geleneğinden farklı olarak, onları belirli ölçütlere göre tasnif eden, yorumlayan, açıklayan ve edebî bir çerçeveye oturtan daha sistemli bir yaklaşımın geliştiği dönemdir. Artık müelliflerin amacı yalnızca halk arasında dolaşan atasözlerini kaydetmek değil aynı zamanda bu sözleri Arap edebiyatının, belagatin ve düşünce dünyasının bir parçası olarak incelemektir.²⁷

Bu metodolojik dönüşümün en belirgin yansımalarından biri, atasözlerinin konu, tema ve anlam ilişkilerine göre sınıflandırılmasıdır. Erken dönemde olduğu gibi alfabetik veya rastgele düzen

²³ Şevkî Dayf, *el-Belâğa: 'İlmu'l-beyân ve'l-bedî'* (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1984), 27.

²⁴ Asmaî, *el-Emsâl*, 7.

²⁵ Cumahî, *el-Emsâl*, 12-14.

²⁶ Muerric b. Amr es-Sedûsî, *Kitâbü'l-emsâl* (Riyad: el-Elûka, 2010), 33.

²⁷ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/4.

yerine sabır, cömertlik, cesaret gibi ahlâkî değerler, sosyal davranış biçimleri, insan karakteri ve toplumsal ilişkiler gibi tematik başlıklar altında tasnif yapılmıştır. Böylece atasözleri, sadece dilsel bir veri olmaktan çıkarak; insan tabiatını anlamaya yönelik kültürel metinler olarak da işlev görmeye başlamıştır. Bu dönemde yazılan eserlerde belagat ilminin etkisi güçlenmiş; teşbih, istiare, mecaz ve kinaye gibi edebî sanatlar üzerinden atasözlerinin incelendiği kapsamlı açıklamalar yapılmıştır.²⁸

Bu yeni yaklaşımın öncülerinden biri Ebu Hilâl el-Askerî'dir. Onun *Cemheretü'l-emsâl* adlı eseri, Arap atasözleri literatüründe hem tasnif hem de anlamlandırma bakımından dönüm noktası niteliğindedir. Askerî, atasözlerini sadece nakletmekle yetinmemiş, her bir sözün anlamını, kullanım alanını, söyleniş bağlamını ve edebî değerini ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Eserde şiirden, hutbelerden ve günlük konuşmalardan çok sayıda örnek yer almakta, atasözlerinin Arap zihnindeki karşılığı hem dil hem de kültür açısından yorumlanmaktadır. El-Askerî'nin belagat vurgusu güçlüdür ve onun eserinde atasözü, yalnızca bir hikmet cümlesi değil, aynı zamanda düşünceyi etkili biçimde ileten bir "sanatlı söz" olarak ele alınmıştır.²⁹

Orta dönem tasnif geleneğinin bir diğer büyük temsilcisi es-Se'âlibî'dir (ö. 429/1038). *El-fâhir fi'l-emsâl* adlı eseri, Arap atasözlerini anlam, bağlam ve tema bakımından sistemli şekilde düzenleyen ilk kapsamlı çalışmalardan biridir. Es-Se'âlibî, atasözlerinin yalnızca dilsel değerini değil; insan davranışlarını, toplumun ahlâk anlayışını ve kültürel eğilimlerini yansıttığını savunur. Bu nedenle eserinde atasözlerini "toplumsal tecrübenin dilde kristalleşmiş hâli" olarak değerlendirir. Se'âlibî'nin yöntemi, atasözlerine hem edebî hem de sosyokültürel bir nitelik kazandırmış ve böylece atasözleri, Arap edebiyatının önemli bir alt alanı olarak kabul görmeye başlamıştır.³⁰

Bu dönemin telif anlayışının en gelişmiş örneklerinden biri ise Zemahşerî tarafından kaleme alınan *el-Müstaqsâ fi'emsâli'l-arab* adlı eserdir. Zemahşerî, önceki müelliflerden farklı olarak atasözlerini alfabetik düzene göre tasnif etmiş, böylece kullanımı kolay bir başvuru kaynağı oluşturmuştur. Ayrıca eserde yalnızca metin nakli değil; atasözlerinin kökeni, anlam alanları, dilsel yapısı ve edebî değeri hakkında ayrıntılı açıklamalar da yer almıştır. Zemahşerî'nin dili inceleme ve çözümleme konusundaki ustalığı, atasözlerini semantik ve retorik açıdan ele alan akademik bir yöntemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu sebeple onun eseri, Arap atasözleri geleneğinde metodolojik olgunluğun zirvesi kabul edilir.³¹

Bu dönem, Arap atasözleri telif tarihinde bir dönüm noktası sayılır çünkü rivayet döneminde aktarılan malzeme, artık bilimsel düzenlemeye ve sistematik incelemeye tabi tutulmuştur. Atasözleri, yalnızca halk geleneğinin ürünleri olmaktan çıkmış; dilin ifade gücünü, insan davranışını ve kültürel değerleri yansıtan çok katmanlı metinler hâline gelmiştir. Böylece orta dönem telif geleneği, modern akademik araştırmaların üzerine inşa edildiği güçlü bir entelektüel zemin oluşturmuştur.

2.3. Modern Dönem: Akademik ve Kültürel Yaklaşımlar

Modern dönemde Arap atasözleri çalışmaları, klasik dönem derlemelerinden ve belagat merkezli incelemelerden önemli ölçüde farklılaşan yeni bir perspektif kazanmıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren atasözleri, yalnızca dilin estetik bir unsuru olarak değil; aynı zamanda

²⁸ Se'âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl*, 11.

²⁹ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/8.

³⁰ Se'âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl*, 23.

³¹ Zemahşerî, *el-Müstaqsâ*, 1/14.

kültürel kimliğin, sosyal yapının ve kolektif hafızanın bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde araştırmacılar, atasözlerini toplumların yaşam tarzını, psikolojik eğilimlerini ve değer sistemlerini anlamada birer veri olarak ele almaya başlamışlardır.³²

Modern dönemin önde gelen araştırmacılarından Muhammed Abdülmün'im Hıfâcî, *Fi'l-emsâli'l-arabiyye* adlı eserinde atasözlerini yalnızca edebî bir unsur olarak değil; psikolojik ve sosyolojik yönleriyle birlikte incelemiştir. Hıfâcî, atasözlerini bir toplumun zihinsel yapısını yansıtan kültürel metinler olarak görmüş ve Arap kimliğinin şekillenmesinde atasözlerinin oynadığı rolü vurgulamıştır.³³

Benzer şekilde Muhammed Receb el-Beyûmî (1923–2011), *el-Emsâlû'l-edebiyye el-hadîse* adlı çalışmasında atasözlerinin modern Arap edebiyatındaki işlevini değerlendirmiştir. El-Beyûmî'ye göre atasözleri, çağdaş edebiyat metinlerinde sadece bir süs unsuru değil; anlatıyı güçlendiren, karakterleri tanımlayan ve sosyal eleştiri imkânı sunan önemli bir anlatım aracıdır.³⁴

Modern dönemin en kapsamlı çalışmalarından biri ise Abdülhamîd Yûnus tarafından hazırlanan *Mawsû'atu emsâli'l-arab* adlı ansiklopedik eserdir. Bu eser, Arap atasözlerini tarihsel, tematik ve kültürel açıdan sınıflandıran geniş bir çalışma olup önceki telif geleneği koruyarak modern metodolojiyle yeniden ele almış ve atasözlerinin Arap halk kültürü içindeki yerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur.³⁵

Modern dönem araştırmalarının ortak özelliği, atasözlerini bir dil unsuru olarak incelemekten ziyade, onları bir toplumun değer dünyasının anahtarı olarak değerlendirmesidir. Bu nedenle modern dönem çalışmaları, Arap atasözleri literatürüne yeni bir disiplinler arası yaklaşım kazandırmıştır. Atasözleri artık yalnızca “nasıl söylendiği” açısından değil, “neden böyle söylendiği” açısından da analiz edilmektedir. Böylece atasözleri, dilbilim, kültürel antropoloji, sosyoloji, folklor ve psikoloji gibi alanların kesişim noktasında incelenen zengin bir araştırma nesnesine dönüşmüştür.

3. Arap Atasözlerinde Yöntemsel Dönüşümün Analizi ve Değerlendirmesi

Arap atasözleri literatürünün tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu alanda gözlenen en belirgin olgunlaşma çizgisinin, sözlü rivayet temelli birikimden sistematik ve analitik yaklaşıma geçiş süreci olduğu açıkça görülür. İlk dönemlerde atasözleri çoğunlukla dilin korunması, kabile hafızasının yaşatılması ve Arap söz varlığının tespit edilmesi amacıyla derlenmişken, sonraki dönemlerde belagat, kültür ve düşünce tarihi açısından çok boyutlu bir inceleme alanına dönüşmüştür. Bu süreç hem Arap dilinin bilimleşme aşamalarını hem de Arap toplumunun zihinsel dönüşümünü takip etmeyi mümkün kılmıştır.

Klasik dönemin erken safhasında el-Asmaî, İbn Sellâm el-Cumahî ve Muerric es-Sedûsî gibi müellifler, atasözlerini öncelikle dilsel bir malzeme olarak ele almışlardır. Onların çalışmalarında atasözleri, Arap kabilelerinin doğal konuşma örnekleri, sahih kelime kökleri ve otantik ifade kalıpları olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde müelliflerin temel kaygısı, Arap dilinin fesahatini korumak, sahih rivayeti belgelemek ve dil malzemesini sonraki nesillere aktarmaktır. Dolayısıyla yöntem, büyük ölçüde rivayet zincirlerine dayanır. Nitekim atasözleri bağlarıyla beraber aktarılır ve dilin doğal dokusunu temsil eden örnekler olarak kaydedilirdi. Bu çalışmalar estetik

³² Yûnus, *Mawsû'atu emsâli'l-arab*, 1/5.

³³ Hıfâcî, *Fi'l-emsâli'l-arabiyye*, 5.

³⁴ Beyûmî, *el-Emsâlû'l-edebiyye el-hadîse*, 45.

³⁵ Yûnus, *Mawsû'atu emsâli'l-arab*, 2/133.

bir yorumdan ziyade, dilsel tespit ve kayıt amacı taşımaktadır. Bununla birlikte, erken dönem derlemelerinin Arap dilinin sözlü ve yazılı mirasının bütünleşmesine büyük katkı sağladığı inkâr edilemez. Çünkü bu eserler olmasaydı, Arap kabilelerinin özgün söz varlığı ve kültürel dünyası günümüze ulaşamayacaktı.³⁶

Orta döneme gelindiğinde atasözlerinin ele alınış biçiminde belirgin bir yöntemsel dönüşüm görülür. Artık müellifler, sadece atasözünü aktarmakla yetinmemiş, onu açıklayan, yorumlayan ve tematik açıdan düzenleyen bir bilimsel yaklaşım geliştirmiştir. Ebu Hilâl el-Askerî ve es-Se'âlibî gibi alimler, atasözlerini ahlaki, psikolojik, toplumsal ve dilsel açıdan sınıflandırmış; sabır, cömertlik, hikmet, gurur, korkaklık, cimrilik gibi insani değerler etrafında bir tasnif yapmışlardır. Böylece atasözleri, sadece bir dil ürünü değil, insan davranışlarını açıklayan kültürel metinler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde metodoloji, "nakil"den "yorum"a doğru genişlemiş, atasözleri arasındaki anlam ilişkileri, bağlamsal işlevler ve tematik gruplandırmalar önem kazanmıştır.³⁷

El-Askerî'nin *Cemheretü'l-emsâl*'de ortaya koyduğu dilsel ve belagî çözümleme yöntemi, atasözlerinin birer edebî metin olarak ele alınmasının önünü açmıştır. Es-Se'âlibî ise atasözlerini sadece açıklamakla kalmamış, onların toplum içindeki işlevlerini de değerlendirmiştir. Bu yönüyle orta dönem, atasözlerinin "edebîleştirilmesi" ve "bilimsel tasnife tabi tutulması" bakımından bir dönüm noktasıdır.³⁸

Bu gelişim çizgisi, Zemahşerî'nin *el-Müstaqsâ fi'emsâli'l-arab* adlı eseriyle birlikte en olgun seviyesine ulaşmıştır. Zemahşerî, atasözlerini alfabetik sistemle düzenleyerek hem kullanım kolaylığı sağlamış hem de dilbilimsel yöntem açısından yenilikçi bir yaklaşım ortaya koymuştur. Onun açıklamaları sadece atasözünün anlamını vermekle sınırlı kalmamış, sözün kökenini, bağlamını, çeşitli varyantlarını ve belagat açısından taşıdığı incelikleri de analiz etmiştir. Nitekim Zemahşerî, atasözlerini birer metin olarak ele almış ve onları semantik açıdan çözümlemiştir. Böylece atasözleri statik bir kültür unsuru olmaktan çıkıp, anlam katmanları incelenebilir dinamik bir söylem alanına dönüşmüştür. Bu yönüyle *el-Müstaqsâ*, Arap sözlü mirasının "bilimsel metin analizine" tabi tutulduğu ilk örneklerden biri kabul edilmiştir.³⁹

Modern döneme gelindiğinde ise Arap atasözleri çalışmalarında daha derinlikli ve disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiştir. Hifâcî, Yûnus ve el-Beyûmî gibi çağdaş araştırmacılar, atasözlerinin sadece "ne söylediği" ile yetinmeyip, "neden böyle söylediğini" ve "hangi tarihî-kültürel bağlamdan doğduğunu" araştırmışlardır. Bu dönemde atasözleri; sosyoloji, kültürel antropoloji, psikoloji, folklor ve dilbilim gibi alanların ortak inceleme nesnesi hâline gelmiş ve sözlü kültür ürünlerinin modern toplumlarda nasıl işlev gördüğü tartışılmıştır. Atasözlerinin sadece bireysel öğüt veren kısa ifadeler olmadığını; toplumsal hafızayı, kolektif düşünceyi ve kültürel kimliği taşıyan göstergeler olduğu ortaya konmuştur.⁴⁰

Bu yönüyle modern dönem çalışmaları, klasik derlemeler ile çağdaş metodoloji arasında bir köprü niteliğindedir. Araştırmacılar, kelimelerin yüzey anlamlarına takılmak yerine, atasözlerinin kültürel kodlarını çözmeye; Arap toplumunun zihinsel tasavvurunu, değer dünyasını, psikolojik

³⁶ Cumahî, *el-Emsâl*, 15.

³⁷ Askerî, *Cemheretü'l-emsâl*, 1/8.

³⁸ Se'âlibî, *el-Fâhir fi'l-emsâl*, 23.

³⁹ Zemahşerî, *el-Müstaqsâ*, 1/14.

⁴⁰ Hifâcî, *Fi'l-emsâli'l-arabiyye*, 5.

eğilimlerini ve toplumsal yapısını bu sözlerde aramaya yönelmiştir. Böylece telif geleneği, dil merkezli nakilden kültür merkezli analize doğru genişlemiştir.

Bütün bu aşamalar birlikte değerlendirildiğinde, Arap atasözleri alanındaki yöntemsel dönüşümün iki temel özelliği olduğu görülür:

(1) Geleneksel malzemeyi koruma bilinci,

(2) Bu malzemeyi yeniden yorumlama ve bilimsel analiz sürecine dâhil etme çabası.

Arap atasözleri, sadece tarihî bir sözlü kültür unsuru değil, aynı zamanda Arap kimliğinin, zihniyetinin ve kültürel sürekliliğinin dinamik bir göstergesi hâline gelmiştir. Rivayet geleneği olmasaydı malzeme günümüze ulaşamayacak, analitik dönem olmasaydı anlam yapısı çözümlenemeyecek, modern dönem olmasaydı atasözleri bilimsel bir araştırma alanına dönüşemeyecekti.

Bu açıdan bakıldığında atasözlerinde gözlenen yöntemsel dönüşüm, klasik birikimi çağdaş akademik anlayışla bütünleştiren örnek bir süreç olarak nitelenebilir.

Sonuç

Arap atasözleri, asırlardır Arap toplumunun kültürel hafızasını, düşünsel eğilimlerini, ahlâkî ilkelerini ve estetik duyarlılığını yansıtan önemli sözlü ifade biçimlerinden biri olmuştur. Kısa fakat yoğun anlam taşıyan yapıları sayesinde atasözleri, toplumun ortak yaşantılarını, değer sistemini ve tarihsel tecrübelerini sonraki nesillere aktarmış ve böylece sözlü kültürün sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan biri hâline gelmiştir. Bu çalışma, Arap atasözlerinin yalnızca dilsel bir unsur olmadığını, aynı zamanda kolektif bilinç, kültürel kimlik ve toplumsal hafızayı yansıtan çok yönlü bir düşünce formu olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda Arap atasözleri üzerine yapılan telif çalışmalarının tarihsel süreç içinde belirgin bir yöntemsel dönüşüm geçirdiği görülmüştür. İlk dönemlerde rivayet ve derleme esasına dayanan çalışmalar, sözlü mirasın korunmasını ve dilsel otantikliğin belgelenmesini amaçlamış ve zamanla bu yaklaşım yerini atasözlerini tematik ve anlamsal ölçütlere göre tasnif eden daha sistematik bir telif anlayışına bırakmıştır. Klasik dönemde el-Asmaî, İbn Sellâm el-Cumahî, Muerric es-Sedûsî, Ebu Hilâl el-Askerî ve Zemahşerî gibi müellifler atasözlerini Arap dilinin doğal kullanım örnekleri olarak ele almış ve kapsamlı derlemeler hazırlamışlardır. Modern dönemde ise Muhammed Abdülmün'im Hıfâcî, Abdülhamîd Yûnus ve Muhammed Receb el-Beyûmî gibi araştırmacılar atasözlerini toplumun düşünsel yapısını ve kültürel kodlarını yansıtan simgesel ifadeler olarak değerlendirmiş ve bu alana disiplinler arası bir yaklaşım kazandırmışlardır. Bu çerçevede Arap atasözleri literatürünün rivayet merkezli derleme döneminden tematik tasnif dönemine ve nihayet analitik yaklaşımların öne çıktığı modern araştırmalara uzanan üç aşamalı bir gelişim çizgisi izlediği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak atasözleri yalnızca geçmişten aktarılan bir sözlü miras değil, aynı zamanda Arap dilinin ifade gücünü, toplumun değer sistemini ve kültürel sürekliliğini yansıtan önemli bir araştırma alanıdır. Bu yönüyle Arap atasözleri, Arap dili ve belagati çalışmalarının yanı sıra kültürel araştırmalar, dil bilimi ve karşılaştırmalı edebiyat gibi farklı disiplinler için de zengin bir inceleme zemini sunmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Askerî, Ebu Hilâl. *Cemheretü'l-emsâl*. Haz. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1968.
- Asmaî, Abdülmelik b. Kurayb. *el-Emsâl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Beyûmî, Muhammed Receb. *el-Emsâlü'l-edebiyye el-hadîse*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1967.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Kahire: Dârü's-Şa'b, 1987.
- Câhiz, Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1968.
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm (İbn Sellâm). *el-Emsâl*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1985.
- Dayf, Şevkî. *el-Belâğâ: 'İlmu'l-beyân ve'l-bedî'*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1984.
- Hasan, Fethi. *Arap Dilinde Atasözleri Çalışmaları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Hıfâcî, Muhammed Abdülmün'im. *Fi'l-emsâli'l-arabiyye*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1954.
- Meydânî, Mecdüddin Muhammed b. Muhammed. *Mecma'u'l-emsâl*. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1983.
- Sedûsî, Muerric b. Amr. *Kitâbü'l-emsâl*. Riyad: el-Elûka, 2010.
- Sé'âlibî, Abdülmelik b. Muhammed. *el-Fâhir fi'l-emsâl*. Beyrut: Dâr Sâdır, 1995.
- Yûnus, Abdülhamîd. *Mawsû'atu emsâli'l-arab*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1972.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Müstaqsâ fi emsâli'l-arab*. Haz. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Beyrut: Dârü'l-Ma'rifet, 1987.